

ÇAĞIN EĞİTİM SORUNLARI BAĞLAMINDA İLİM, FEN VE TECRÜBE KAVRAMLARI

Şevket Topal

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. İslam Hukuku

Öz: İslam'da ilmin biri İlahî diğeri beşerî iki yönü vardır. Ancak beşerî bilgi âlimler tarafından üretilen bilgi olup, ilmin ana kaynakları Kur'an ve Sünnet üzerine inşa edilir. Âlimlerimiz bu iki ana kaynaktan hareketle ilmin genel ilkelerini belirlemişlerdir. İnsanlığın tarih boyunca pek değişmeyen sorunları olduğu gibi, zaman ve mekân farkına bağlı olarak değişen sorunları da vardır. Bu sorunların çözümünde klasik ilim geleneğinde takip edilen ana yol, öncelikle sorunlarla alakalı tanımlar ve kavramlar geliştirmek olmuştur. Akabinde ise bu ilke ve tanımlar çerçevesinde ana ölçü olan ilmî verileri merkeze alarak, gerektiğinde şahsî bilgi ve tecrübeleri deliller ışığında, insanlığın istifadesine sunmak olmuştur.

Anahtar kelimeler: İlim, Tecrübe, Fen, Sanat, İslam Hukuk Usûlü.

The Notions of Knowledge, Profession and Experience in the Context of Educational Problems

Abstract: Knowledge is very imported and valued in İslamic tradition. In addition to this if the knowledge combine with practical life Its value will increase more and more. In İslamic perception for the knowledge there are two aspect. One of them is produced by human ability, the other is revealed by God. But the knowledge which is produced by human ability mustn't contradictory with the revelation which are named Quran and Sunnah. The general principles of knowledges are detemined by İslamic lawyers on the base of these sources. Throughout history, some issues remained unchanged while the others was changed. In İslamic concept the main matters is unchanged, but the matters which are time-depend are changeable. The tradition of classical sciences are follow some main roads which are privileged the destcriptions and concepts for solving problems in İslam. In this article, these issues are examined by us.

Keywords: İslamic knowledge, Religious Experience, İslamic Jurisprudence, Profession, The Tradition of Classical İslamic Science.

مفاهيم المعرفة والفن والخبرة في سياق مشاكل تربوية

ملخص: إن للمعرفة في الإسلام جانبين؛ أحدهما إلهي والآخر بشري ولكن المعرفة البشرية تنتج من قبل العلماء معتمدين على المصدرين الأساسيين، هما القرآن والسنة. حدد العلماء مبادئ المعرفة منطلقين من هذين الأساسين. المشكلات البشرية قد تتغير عبر التاريخ قليلا كما هناك مشكلات قد تتغير باختلاف الزمان والمكان. فالطريق الرئيسي الذي يُتبع به في التقاليد العلمية الكلاسيكية لحل تلك المشكلات هو تطوير التعريفات والمفاهيم حول المشكلات. وعلى إثر هذا قد تم تقديم المعلومات والخبرات الشخصية في ضوء الأدلة في إطار هذه المبادئ والبيانات العلمية ليستفيد الناس منها عند الحاجة.

الكلمات المفتاحية: العلم، الخبرة، الصناعة، الفن، أصول الفقه الإسلامي.

Giriş

Çağımızda bilgi sadece üretilen ve entelektüel merakı gideren değil, aynı zamanda siyasi, içtimai ve ekonomik değere dönüşen bir karaktere haizdir. Asrımızın Bilgi ve Teknoloji çağı olarak adlandırılması da esasında bilginin iktisadî ya da içtimai yönünün ön planda olduğuna vurgu içindir. Bu gerçeği gören gelişmiş toplumlar bilgiyi üretmede ve kullanmada rastgele adımlar atmazken, gelişmemiş ya da gelişmekte olan toplumlar, başkaları tarafından üretilen ve yüksek meblağlarla satılan teknolojik aletlere sahip olmakla çağı yakaladığını düşünmekte, bir anlamda kendini avutmaktadır. Oysa medeniyetimizin gelenekle yoğrulan ve günümüze tevarüs eden bir ilim algısı ve bilgiyi üretme mekanizması hep olagelmıştır. Ancak günümüz ilim geleneğinin geçmişe olan ilgisi şu ya da bu sebeple akamete uğradığından dolayı, bizler ilim mirasımızda olmasına rağmen pek çok hususu yeniden düşünmek veya başka kültürlerden almak zorunda kalıyoruz. Bunun ise bir bedelinin olduğunu hepimiz biliyoruz. Biz de bu makalede söz konusu soruna bir nebze olsun dikkat çekmek amacıyla *ilim*, *fen* ve *tecrübe* kavramlarını merkeze alarak çağın sorunları karşısında eğitim anlayışımızın kendisini bir de bu gözle yeniden okumasına dikkat çekmeyi amaçlamaktayız. Pek tabii ki, toplumsal bir sorun büyük ölçüde yanlış eğitimden kaynaklanmaktadır. Ancak aynı sorunların giderilmesinde de çare yine eğitimden geçmektedir. Günümüzde maalesef insanı merkeze aldığını ve onun sorunlarına çare ürettiğini düşünen ama ne yazık ki, çözümden ziyade problem üreten bir eğitim sistemi mevcut. Bunun üzerinde bir parça düşünmek gerekir. Zira eğitimin amacı sorunların en aza indirildiği bir toplum ortaya çıkarmak

olduğuna göre, neden çağın insanı yığınlarca suni problemle yüzleşmekte ya da boğuşmaktadır?

Modern çağın insanı eğitime çok büyük yatırımlar yapmakta, global ölçekte hizmet veren devasa eğitim müesseseleri kurmaktadır. Dünya, geçmişle mukayese edilemeyecek derecede teknolojik yeniliklerle tanışmakta; insan kendi sınırlarını aşarak adeta “*kâinata meydan okuduğu!*” vehmine kapılmaktadır. En azından kendisini öyle takdim etmektedir. Bu anlayıştaki modern çağın herhangi bir insanı, İlâhî menşei bilgiye değer vermemekte; kutsala dayalı olanları hayatın dışına iterek, bilginin merkezine sadece insan aklını yerleştirmektedir. Bu anlayışın bir gereği olarak bilginin değeri *ispat edilebilirlik* kıstasına dayandırılmakta; müspet verilere ve insan aklına dayanmayan bilgilere hurafe ya da hayal ürünü gözleriyle bakılmaktadır. Tabii bu kategoride değerlendirilen bilgilerin başında ya da bir başka ifade ile temel hedefinde dinî kaynağa dayalı bilgi gelmektedir. Geleneksel eğitimin temel amaçlarından birisi olan “*insana haddini (sınırını) bildirme*” hali, günümüz dünyasında “*karşısındakine haddini bildirmeye!*”, yani sınır tanımazlığa dönüşmüştür. Oysa insanı insan yapan şeylerden birinin geleceğe yönelik hayalleri olduğu bilinmektedir. Hatta “*geleceğe dair hayalleriniz nedir?*” sorusu, gündelik hayatta öğrencilere sıklıkla sorulan sorulardan biridir. Kişinin hayal üretmesiyle hayata sarılması arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır. Hayalin bittiği yerde hayatiyet emareleri de bitmeye mahkûmdur. Bununla beraber arzulanan hedeflere ulaşılabilmesi için gerekli ilim ve ilmi elde etmede kullanılan vasıtaların gerçekçi tutulması gerektiği de zikre muhtaç olmayacak denli bilinen bir husustur.

İnsanımız, çağın algısını ve sorunlarını kendi medeniyeti ve geleceği açısından yeniden okumak ve bu okumanın verdiği saikle çözüm üretmek zorundadır. Bu hem kendi geleceği hem de çağın insanının mutluluğu için elzemdir. Bu çalışmada söz konusu soruna eğitim geleneği açısından dikkat çekme yanında, medeniyetimizin kendi bakış açısına göre yeniden ürettiği ilim, fen ve tecrübe kavramlarının çağın eğitim sorunlarını aşmada bize bir farklı bir bakış açısı kazandırıp kazandıramayacağı tartışılacaktır.

1. Modernite Etkisiyle Eksen Kaymaları ve İlim

İslam medeniyetinin özü ilim, ilmin membaı ise Kurân'dır. Bu anlamda Kurân, ihbarî ve inşai ilimlerin kurulması ya da gelişmesinde birinci derecede etken olmuştur. Ayetlerde "ilim" kökünden türeyen yaklaşık yedi yüz elli kelime mevcuttur. Burada geçen ifadelerde ilim bazen "ilahî bilgi" bazen "vahiy" bazen de insana bu dünyada gerekli olup da bilme melekeleriyle elde edilmiş "dünyevî ilim" anlamındadır¹.

Klasik İslam ilimlerinin en önemli hasletlerinden bir tanesi de kavram üretimine ve ürettiği kavramlara uygun tanımlar geliştirmeye özel bir önem vermiş olmasıdır. Tezekkür, tedebbür, tefekkür, nazar, itibar, akıl... kavramlarının tamamı düşünme etkinliğinin herhangi bir seviyedeki durumunu izah etmekle birlikte her birinin anlamı diğerinden farklıdır. Neticede ilim ehli hakikatin peşinden koşar. İlim ehli olmayanlar, bilgiye dayanmayan zanna tabi olarak hem kendisine hem de çevresine zarar verir².

İlim, günümüzde eskisinden çok daha önemli ve etkindir. Ama ilim ne olduğu sorusu karşısında nesiller bocalamakta; neyin kendisi için hangi amaçla ihtiyaç olduğunu tayin edememektedir. Bir başka ifade ile günümüzde herkes ilmin öneminden, insanın kendisini geliştirmesi gereğinden bahsetmekte, ama neyin hangi amaçla okunması gerektiğinden pek bahsetmemektedir. Dahası anlatılan şeylerin ağırlık noktası amel değil, söz oluşturmaktadır. Oysaki geleneksel ilim telakkisinde ilim dendiğinde, bununla ilk kastedilen şey amelî bilgidir. Dolayısıyla yeni nesillere ilmin öneminden bahsederken neyin ilim olduğunun da kavratılması gerekir.

İlim; sözlükte marifet, şuur, sağlamlık ve bir şeyi hakkıyla bilme anlamlarına gelir.³ İstılahta ise ilim; sağlam delilden hareketle ve şüpheleri bertaraf edecek şekilde bir şeyin hakikatini ortaya

¹ Kutluer, İlhan, "İlim", *DİA*, XXII, 110.

² Kutluer, "İslam", *DİA*, XXIII, 23-24.

³ Ragıb el-İsfehânî, *Müfredât*, İlm Mad.; Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn*, İlm Mad.

koymaktır⁴. Dolayısıyla ilim bir şeyin hakkıyla idrak edilmesi demektir. İlimin zıddı olan cehalet ise bir şeyin hakikatinin tam tersinin doğru olduğuna inanmaktır. Bu yönüyle cehalet aslında bir şeyin hakikatinin inkârı ve doğrunun ziyan edilmesidir. Marifet ise bir şeyi duyumsal olarak (havass-ı selime) hissederek olduğu hal üzere bilmektir⁵.

İlim tanımlanabilir bir şeydir. Çünkü sağlam delilden hareket etmekte, şüpheleri bertaraf etmekte ve hakikati ortaya koymaktadır. Bir şey tam olarak tanımlanamamakla birlikte vasıfları zikrediliyorsa bu durumda tanımdan değil, tasvirinden söz edilebilir. Tasvir ise bir şeyin hakikatini değil, onun arızı yani geçici hallerini esas alarak bilgi verir⁶.

İlim, bazen bir şeyden mücmel yani kapalı olarak, bazen de tafsilatlı olarak bahseder. İlimin bahsettiği şeyler hakkında ayırt edici bir melekenin mevcudiyeti halinde ilim irfana dönüşür. Sahip olduğu bilgi üzerinde ayırt edici melekeye sahip olan kimseye ise ârif denir. Ârif marifete bazen delilden, bazen de ilmin neticelerinden hareketle ulaşır⁷.

İlim nihai amaç değil, bireyin hedeflerine ulaşmada kendisinden faydalandığı bir araçtır. Bu bağlamda amacına hizmet edemeyen kuru bilgi yığını, birey için külfetten başka bir şey değildir. Şayet ilmi hedefimize ulaşmada bir araç değil de amaç olarak görüyorsak, bunun için ilmin uzun ve meşakkatli yoluna katlanmaya hiç de gerek yoktur. Öyleyse “ilim nedir ve niçin elde edilir?” sorusunu doğru bir şekilde cevaplandırmadan sorunlarımıza çözüm üretmeyiz. Aslında “çağın sorunları karşısında eğitim ne gibi fonksiyonlar icra edebilir?” sorusunu kendimize sormak ne derece haklı ise, “çağın sorunlarını üretmede eğitimin rolü nedir?” sorusunu sormak da o derece haklıdır.

⁴ Askerî, Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl, *el-Furûku'l-Lugaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, Daru'l-İlm ve's-Sekâfe, Kahire 1997, s. 81.

⁵ Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, Kuveyt (ty.), XXX, 290 vd.

⁶ Askerî, *el-Furûku'l-Lugaviyye*, s. 33.

⁷ Askerî, *el-Furûku'l-Lugaviyye*, s. 33, 80.

2. Bir Gelenek Karşıtlığı Olarak Modernitenin Zanniliği ve İslâm İlim Geleneği

İlim aynı zamanda gelenekle ilişkili bir kavramdır. Modern dünya, gelenek karşıtlığı üzerine kurgulandığından onun ilim muadili kullandığı bilim sözcüğü, etki ve içerik bakımından ilim kelimesinin kuşatıcılığına sahip değildir. Dolayısıyla onun karşı olduğu ve yıkılmaya çalıştığı şeyin başında geleneksel değerler ve kavramlar gelmektedir. Geleneksel yapılar ise manevî yapılarıyla ve bu yapıyı inşa ya da temsil eden insanî varlıklarıyla kendisini göstermiştir. Bu anlamda modernitenin kurguladığı dünyada geleneksel değerlerde büyük önemi haiz insanın manevî dinamikleri ya tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılmış ya da sunî bir şekle büründürülerek amaç ve fonksiyonlarından uzaklaştırılmıştır. Sunî dünyanın geleneği dışlayarak veya yok ederek kurduğu bir medeniyette, tabii olarak mevcut şeyler de gittikçe aslından uzaklaşmış ve bozulmuştur. Buna sebebiyet veren şeyse zihniyet bozulmasının ta kendisidir. Bozulan zihniyet yeniye yani modern olanı inşa ederken ister istemez geleneğin kurduğu bütün kurumları ve onun imal ettiği tüm kavramları yıkmak, en azından yozlaştırmak için, elinden geleni yapmıştır⁸.

Bilgideki kesinlik durumu ortadan kalkıp da doğruluk ya da yanlışlığı hakkında kanaate ve bir takım emarelere dayalı tercihte bulunma hali söz konusu olursa, o takdirde zan durumu ortaya çıkar. Bilginin yanılabilir ile doğrulanabilir olma arasında tercih yapmayı mümkün kılan bir durumun olmaması halinde şek, yani şüphe durumu ortaya çıkar. Özetle zanda kesin bilgi olmamakla birlikte kanaate dayalı bir tercih söz konusu iken, şekte tabiri caizse iki arada bir derede kalma hali söz konusudur. Şayet bilgiye dayalı olmayan bir kanaat ortaya koyuluyorsa, ancak bir vehimden ya da kuruntudan bahsedilmiş olur ki, buna dayalı üretilen bir bilgiye ya da kanaate itibar edilemez⁹. Böyle bir anlayış kendisini ilim forma-

⁸ Guénon, Rene, *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri*, trc. Mahmut Kanık, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 241 vd.

⁹ Askerî, *el-Furûku'l-Lugaviyye*, s. 98.

tında ortaya koysa da çözüm değil, sorun ve sorunlu insan tipolojisi üretecektir.

Gerçekten de genel hatlarıyla en çok konuşulan sorunları alt alta sıralayacak olursak sıklıkla; çevre sorunları, aile sorunları ve şiddet, finansal kriz, yönetici-yönetilen ilişkileri, çocuk sorunları gibi sorunların gündemin ilk sıralarında yer aldığı görülür. Dikkat edilirse burada sıralanan sorunların neredeyse tamamına yakını doğrudan insanla alakalı gözükmektedir. Dünyasını makinalar ve mekanikleşen bir hayatın işgal ettiği bir toplum insanî sorunlara nasıl çözüm üretebilir? Bu sorunların pek çoğu gelenek dışında oluşan ve cevabı geleneksel ilimlerde pek de yer almayan türdendir. Yani bunlar bir anlamda geleneğin dışlanması neticesi ortaya çıkan problemlerdir.

Bugün bizdeki mevcut geleneğin dışlanmasında ve eğitim sisteminin keskin ve ani kararlarla yönlendirilmesinde etken olan modernizmin ilk çıkış yeri batıdır. Batı kendi içerisinde de geleneksel değerleri ile hesaplaşmış ve neticede her alanda bir yenilenmeye gitmiştir. Ancak Batıda gelenekten moderniteye dönüş, bizdeki gibi bir anda olmamıştır. Asırlar içerisinde evrilen batı toplumu geleneksel değerlerini terk ederken kendi ara kavramlarını üretmiş, bu kavramları ile toplumunu yönlendirerek uzun sürece dayalı, çok da ani ve keskin olmayan bir dönüşümü başarabilmiştir. Materyalizm, rasyonalizm, hümanizm, pozitivizm... vs. kavramların eş zamanlı olarak ortaya çıkmadığını ve bunların aynı zamanda manevî olanı dışlayarak, hakikatin merkezine maddeyi yerleştirdiğini hatırdan çıkarmamak gerekir. Esasında mana boyutunu ihmal ederek mevcudiyetini madde üzerine inşa eden bir yapı, kısa sürede maddedeki değişmeye bağlı olarak hızlıca değişecektir. Dolayısıyla geleneğin öngördüğü mana boyutunu ihmal eden modernitenin ürettiği değerlerin sürekliliği ve devamlılığı da olamayacaktır. Bugün çabuk bozulmanın ve erken yıpranmalarını temel nedenlerinden birisi de haddi zatında budur.

Geleneksel değerleri dışlayarak kendini inşa eden modernite Guénon'a göre bütünden bir sapmadır. Bilimin dini dışlayıcı bir karakter arz etmesi de bu anlayışın bir ürünüdür. Dini dışlayan ve gelenekte olan şeyleri saptıran ya da kökten yıkan modern anlayış,

bunu gerçekleştirirken kendisini gizli tutmayı, tanıtmamayı ya da olduğunun tam tersi olarak takdim etmeyi şiar edinmiştir¹⁰.

Modernitenin bu tutumu karşısında geniş anlamda geleneğin, dar anlamda ise gelenek üzerine inşa edilen ilim anlayışının büyük sarsıntılar geçireceğini tahmin etmek hiç de zor olmayacaktır. Zira yeni durum ile birlikte dinî ve derûnî olanın yerini modern ritüeller ve İslamî dairenden beslenmeyen kulluk anlayışları almıştır. Bu ise bir tür sapmadır. Yönü ve yöntemi şaşan bir insanlığı tekrar aslı mecrasına oturtmak ise gelenek için son derece zor hatta müşkil iş olacaktır.

Modernite bütün bu icraatları gerçekleştirirken bir de karşı kampanya yürütmüştür. Bu faaliyetin bir parçası olarak günümüzde geleneksel İslâmî ilmin tarihin bir noktasında durduğu, içtihat kapısının kapandığı, geleneğin bir noktadan sonra bu durum sebebiyle kendisini üretmediği ve dolayısıyla artık taklit ruhunun ortaya çıktığı dillendirilir durulur. Ancak bunların hakikatte öyle olup olmadığı veya böyle bir durum söz konusu ise hangi alanları kapsadığı veya kimler için söz konusu olduğu üzerinde imâl-i fikir edilmez.

İslâm İlim Tasnifleri Modernitenin Çıkmazından Kurtulma Formülü Üretebilir mi?

İslam'da ilmin temel kaynağı Kurân ve sünnettir. Bunlarda olan bilgi ilim diye adlandırılır ve her Müslüman için bağlayıcı temel iki kaynaktır. Bunlar, asıl olmaları itibarı ile üretilen diğer İslamî bilgilerin bunlara uygun olma, en azından aykırı olmama zorunluluğu vardır. Bu kaynaklar temel özellikleri itibarı ile yeni bilgi üretimine elveriş ve hatta teşvik edicidir. İslam'da öylesine geniş ilim halkaları oluşturulmuştur ki, bu halkalarda tartışılan konular ve yazılan eserler sayesinde çağlara damgasını vuran devasa mezhepler tesis edilmiştir. Bunlar içerisinde amelî hayata yön veren Hanefî, Şafî, Malikî, Hanbelî mezhepleri yoluyla oluşturulan eşsiz hukuk mirası ve nazarî alanda oluşturulan Eşarî, Maturidî ve Mutezilî düşünce ekolleri sadece kendi çağlarını değil, bütün bir insanlık tarihini şe-

¹⁰ Guénon, *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri*, s. 251-252.

killendirmişlerdir. Bu ekoller aynı zamanda kıymetli eserlerin yazılmasına ve kütüphanelerin kurulmasına da öncülük etmişlerdir.

Bu noktadan bakıldığında sonraki dönemlerde Müslümanların batılılar karşısında güç kaybına uğraması ve bu yenilginin dine fatura edilmesi isabetli değildir. Aksine önce dünyaya bakışta bir bozulma meydana gelmiş, dünyayı imara dönük ilimler kendini yenileyemediğinden duraklama ve geri kalma baş göstermiştir. Daha sonra da din geri kalmanın temel sorumlusu olarak ilan edilmiştir¹¹. Oysaki dinî ilimlerin temel faaliyet alanı, terakki arenasında taraflara teknoloji üretmek değildir. Aksine dinin temel fonksiyonu dünyada kendisiyle ve toplumla barışık, inançlı, amelli ve ahlaklı bir topluluk oluşturmaktır. Ahirette ise kişiyi akıbeti hayırla neticelenmiş bir kulluğa ulaştırmaktır.

İslam âlimleri ilimleri farklı açılardan tasnife tabi tutulmuştur: Bazılarına göre ilim kadîm (ezelî) ve hâdis (sonradan olma) şeklinde iki kısma ayrılır. Kadîm ilim, sadece Allah'a ait olup, O'nun ezeli sıfatlarından birisidir. Malumat denilen bilgiler esas itibarıyla Allah'ın ezeli ilmi üzerinden üretilir. Bu yönüyle malumat hâdistir. Hâdis ilim ise kulların bilgisidir. Bu da kendi arasında zarurî ve iktisâbî (sonradan elde edilen) kısımlarına ayrılır. Bizler Allah Teâlâ'nın yarattığı şeyler üzerinden herhangi bir fikrî ve kesbî zorlama olmaksızın zarurî olarak O'nun varlığını anlarız. Kesbî ilim ise ancak kişinin çabası ile elde edilebilir. Bu manada okumadan âlim olmak mümkün değildir. Örneğin iyi bir Müslüman olmanın gereği, dinin emirlerini bilmekle mümkün olur. Bu manada dinî ilmin tahsili ancak iktisap yoluyla mümkün olur. Namazı başka türlü öğrenme yolu ve yöntemi mümkün değildir. Biz bunlara teknik olarak teklifi hükümler diyoruz.

İyi bir kulluk için teklifi hükümlerin hakkıyla tahsil edilmesi gerekir. Teklifi hükme ait bilgiler de kendisine olan ihtiyaca göre çeşitlilik gösterebilir. Bir şeyi bütün kulların bilmesi ve yapması gerekenler farz-ı ayn, belli kısmının bilmesi ve yapması gerekenler farz-ı

---

¹¹ Fazlur Rahman, *İslam* (trc: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), Selçuk Yayınları, Ankara 1992, s. 254 vd.

kifaye olarak adlandırılır. Bir de İslam'ın yasakladığı (el-ulûmu'l-muharrame) vardır ki, bunlarla meşgul olmak caiz değildir. Mesela sihir, büyü, kehanet, fal, burç... vs böyledir. Bunların teferruatı fıkıh kitaplarında anlatılır. Ancak dinen yasaklanmış söz konusu ilimlerin günümüz dünyasında ne kadar yaygın olduğunu ve hatta insanların hayatının tüm safhalarını etkileyecek derecede etkin olduğunu, bu amaca hizmet için yayın kanallarının tahsis edildiğini görmekteyiz. Bu yolla kişilere büyük meblağlarda haksız kazanç kapısı aralanmaktadır. Dahası yaşam koçu adı altında, bazı kimselerin, insanların hayata ve geleceğe dair zaaflarından faydalanarak kendisinden kat kat bilgili ve itibarlı kimseler üzerinden kendince etkin telkinlerle büyük kazançlar elde etmesi de, dinen muharrem sayılan ilim ya da kazanç yolları üzerine bina edildiğinden dinen gayri meşru olacaktır. Bu yolla elde edilen kazançlar da haramdır.

İlim tarihi içerisinde ilmin *şer'î ilimler-dünyevî ilimler; âlî ilimler (yüksek ilimler)-âlet ilimleri, maksat ilimler-vesile ilimler...* vs. açılardan çeşitli tanım ve tasnifleri (tertibu'l-ulûm) yapılmıştır. Bu tasnifler biraz da eğitim ve öğretim faaliyetlerindeki ehem ve mühimmi belirleme gayesine matuftur. Ancak İslamî eğitimin temelinde Kurân yer aldığından, işe onun öğretilmesi başlanması değişmeyen esas olmuştur¹².

Klasik ilim tasnifinde, hangi ilmin daha faydalı ve üstün olduğu hususu da ele alınmıştır. Açından pek çok eşya taşıdığı vasfı sayesinde üstün tutulurken, ilim bizzat kendi özü itibarı ile faziletli ve üstün kabul edilmiştir. Zira ilim Allah'ın kemal sıfatıdır. Noksanlık kabul etmez. Aynı zamanda melekler ve Peygamber de asıl şerefini ilimden alır. Oysaki hızlı koşan bir atın değeri kendi özünden yani at olmasından değil, hızlı koşma vasfından kaynaklanır. At hızlı koşma vasfını yitirdiğinde, bu anlamdaki faziletini de (itibarını) yitirmiş olur¹³.

¹² Özyılmaz, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 27-46.

¹³ Gazzâlî, Muhammed, *İhyau Ulûmi'd-Dîn*, trc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul 1989, I, s. 38 vd.

Fazilet açısından ilme bakıldığında ahirete dönük kulluğun temeli ilme dayanır. Zira ilimsiz amel mümkün değildir. Dünya ve ahiret saadeti ancak ilimle elde edilir. Dünyadaki işlevleri açısından da ilim yine her şeyin başında gelir. Çünkü asıl maksat olan dinin yaşanması yani kulluk için dünyanın nizamının da buna elverişli ve düzgün olması gerekir. Dünyanın nizamı ise insanların gayretleri ile mümkün olabilir. Bu açıdan ilim üç ana fonksiyon icra eder.¹⁴ Bunlardan birincisi; yaşam için zorunlu işler ki yiyecek, içecek, giyecek ve barınacak yer temini için gerekli olan zarûrî ilimdir. İkincisi; temel ihtiyaçların giderilmesine yardımcı olmak gayesiyle ziraatta, dokumacılıkta... kullanılan âlet-edavâtın üretimi için gerekli olan hâcî ilimdir. Üçüncüsü ise; üretileni tamamlayan, süsleyen, sanata dönüştüren ve güzel bir şekilde insanlığın istifadesine sunan tahsînî ilimlerdir. Bütün bu aşamaların faydalı şekilde ve sanatsal bir değerde gerçekleşebilmesi için insanların doğru bir şekilde idare edilmesi ve bu yolla dünya ve ahiret saadetini elde etmesi beklenmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için öncelikle hak bir dinin varlığına, akabindeyse dini tebliğ eden Peygamber'in tebliğini doğru anlamaya ihtiyaç vardır. Bu ise iyi bir toplumsal idareyle, mütefekkir âlimlerle ve nihayetinde halk ile ilim arasındaki irtibatın nispetini ayarlayacak hatipler yoluyla gerçekleşebilir¹⁵. Esasında bu alanda gittikçe ilerleyen insanlık yaptığı işlerde maharetini artırdıkça ve bir şey üzerinde tekrar tekrar uğraştıkça tecrübe kazanacaktır. Tecrübe sayesinde hem tekrara düşmekten uzaklaşmış hem de her seferinde yeniden başa dönme döngüsünden azat olunacaktır. Yani bir yandan tecrübeler mevcut hal için basamak olarak kullanılacak, öte yandan tecrübelerden hareketle yeni keşiflere cesaret edilecektir. Tecrübe ise mevcut bilginin farklı zamanlarda defalarca tekrarı ile oluşan neticedir. Yani denenmiş, kanıtlanmış haberlere tecrübe denir¹⁶.

¹⁴ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *Şifâu'l-Ğalîl*, Bağdad, 1971, s. 161; Buğâ, Muhammed Hasan Mustafa, *Der'u'l-Mefsedeti fi'ş-Şerati'l-İslâmiyye*, Dimeşk, 1997, s. 77.

¹⁵ Gazzâlî, *İhyau Ulûmi'd-Dîn*, I, 40 vd.

¹⁶ Askerî, *el-Furûku'l-Lugaviyye*, s. 217.

Tecrübe, günümüzde deneyim sözcüğü ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Günümüzde deneyim daha çok maddi işlerle alakalı pratik yapma anlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle içerik olarak klasik ilim telakkisinde tecrübe lafzı çok daha zengin bir anlama sahiptir. Sözelimi “el-mücerreb lâ yücerreb” sözü bir darb-ı meseldir. Yani “denenmiş tekrar denemeye gerek yoktur.” Bu boşa zaman harcamaktır. Yani kaldığı yerden devam etme değil, yeniden başa dönme anlamına gelir. Bu anlamda kişinin hakka ve hakikate ulaşmada gösterdiği çabalar ve karşılaştığı engeller birer manevî tecrübedir. Hz. İbrahim’in aya, yıldızlara ve güneşe bakarak onları tecrübe etmesi ve neticede ilah olmadıkları neticesine ulaşması bir tür dinî tecrübedir. Kişinin tecrübesi arttıkça, ruhi olgunluğu ve başkalarına örnek olma vasfı da artar. Demek ki klasik ilim anlayışındaki tecrübe sadece deneysel alanla sınırlı değil, aynı zamanda ruhî olanı da kapsayacak genişliktedir.

İlmin fonksiyonları ve gayesi hususuna tekrar dönecek olursak; söz konusu zarûrî, hacî ve tahsînî alanlardaki bilgi, tahsînî seviyesinde bir sanata ve mükemmeli yakalamaya doğru ilerleyecektir. Zira yazılı ya da sözlü olarak mevcut ilmin daha güzel aktarılması için hat sanatının, hitabet sanatının, süsleme sanatının... vs. geliştirilmesi böyledir. İbadet mekânları da bunun bir başka örneğidir. İnsanlar toprak üzerinde de namaz kılabilir. Ama Allah’ın cemal sıfatının tecellisi olan güzellik ve estetik kaygı, en güzel kulluğun en mükemmel ibadethanelerde yapılması gerektiğini ilham etmiştir. O da bu ilhamla ve kulluk bilinciyle çeşmeler, sebiller, hamamlar ve selatin camiler inşa etmiştir. Ve bu mekânları da tevhidi yansıtan en mükemmel sanat figürleri ile donatmıştır. Bu alan ilmin fenne dönüştüğü alandır. Değişime ve eleştiriye açık bir alandır. Temel karakteri sürekli yenilenme ve mükemmele ulaşma arzusudur.

İlmin ve eğitimin bu dünyaya dönük ferdi ya da içtimaî yönleri olmakla birlikte asıl amacı insanların kurtuluşunu, ebedî saadetini sağlama ve neticede uhrevî güzellikleri elde etmektir. Bu amacın gerçekleşmesinde ilmin, fennin ve tecrübenin koordineli bir şekilde hareket etmesi gerekir. Bu koordineyi sağlayacak olansa âlimdir. Dolayısıyla klasik ilim telakkisinde âlimin fonksiyonu oldukça mü-

himdir. Hatta âlimin ölümü âlemin ölümü gibi kabul edilir. İlmin zıddı olan cehalet ise hakikatte ilim kaynaklarının ortadan kalkması değil, o ilmi öğretecek ve aktaracak âlimlerin ölmesi demektir.

İlim sahibi olmak ise Allah'ı bilmekle olur. Allah'ı bilen ve hakıyla idrak eden kimse şehvet esaretinden kurtularak gerçek özgürlüğüne kavuşur. Dünyanın maddi sıkıntılarına boyun eğmediğinden dolayı, dünyanın esiri de olmaz. Yani ilim, insanı dünya esaretinden kurtaran, hakikate ve kemale eriştiren çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. İslamî telakkide ilmin biri amelî diğeri nazari olmak üzere iki temel yönü vardır. Amelî yön aynı zamanda kullukla da alakalı olduğundan çok erken yaşlarda ve öncelikle aile içerisinde öğretilmeye başlanır. Nazari kısmı ise belli bir çocukluk yaşından itibaren okullarda öğretilir¹⁷. Tekrar vurgulamak gerekirse, İslam düşüncesinin merkezinde Kurân yer alır. Müslüman âlimin temel görevi onun manasını en sahih bir şekilde anlamak ve başkalarına aktarmaktır. Esasında bütün İslâmî ilimlerin ortaya çıkış sebebi Kurân'ı doğru bir şekilde anlamaktır. Anlam ise nazari ya da amelî olabilir. Öyleyse burada anlamdan kasıt amelî olanı amelle, nazari olanı ise akıl ve burhan yoluyla idraktır. Bu anlamda İslâmî ilimler kategorisi içerisinde yer alan akli ilimler de nakli ilimler de doğru- dan ya da dolaylı olarak Kurân'ı açıklama görevini icra ederler. Bu halin muhafazası için öncelikle Kurân'ın sahih anlamını muhafaza etmek gerekir. Müslüman âlimlerin ortaya koymuş oldukları devasa lugatlar bu amaca hizmet etsinler diye kaleme alınmışlardır. Bu yolla Kurân'ın ıstılahları gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarılarak, onların dillerinde ve kültürlerinde de bir İslamlaşma süreci başarıyla tamamlanabilmiştir¹⁸.

Netice

Günümüzde eğitimin aldığı hal gerçekte içler acısıdır. Bu eğitimin bir parçası olan fertler, mutlak başarıya şartlandırılmıştır. Ancak başarının ne olduğu, amacı ve kriteri teknolojik olarak belir-

¹⁷ Cevizci, Ahmet, *Eğitim Felsefesi*, Say Yay., İstanbul 2012, s. 73 vd.

¹⁸ Attas, Nakib, *İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 168 vd.

lenmiştir. İnsanların ruhî durumu, manevî hali, kendi istekleri hiçbir zaman ön plana çıkarılmamıştır. Dershaneler ve testler bir ihtiyaç olarak takdim edilmiş; başarının sadece bu yolla geleceği inancı yayılarak çocukların oyunları, hayalleri, çocuklukları ve çocuklukta kuracakları dostlukları çalınmıştır. Günümüz nesilleri fikirden, sattan, estetik değerlerden yoksun bırakılarak, basit cümleler halinde bile meramını anlatmaktan aciz hale getirilmiştir. Başarı ise bol kazanç getirecek mesleklere ulaşabilme kriterine göre belirlenmiştir.

Böyle bir anlayışın hâkim olduğu dünyada, geleneksel değerlerin ürettiği kavramları ve onların sahip olduğu anlam zenginliğini kavramak da mümkün olamayacaktır. Gittikçe daralan kelime dağarcığımız, ruhi zenginliğimizi de iflasa sürükleyecektir. Geçmişte tanım odaklı gelişen ilim, bu yüzden zeminini kaybetmiştir. Artık tanımlar yerine tasvirler kullanılır olmuştur. Tanımdaki ortak tavrı tasvirde bulmak mümkün olmadığından artık, objektif kıstaslara göre değerlendirilmesi gereken zahir hususlarda bile göreceli bir bakış açısı hâkim olmuştur. İnsanlar göreceli bakışın neticesinde en basit konularda bile ortak bir noktada buluşamamışlardır. Bu ise esasında çok vahim bir durum olmasına rağmen, modern dünyada farklı bakış açıları ya da bilimsel yaklaşım olarak takdim edilmiştir. Oysaki efradına cami ağıyarına mani olamayan bir tanım, toplumsal ayrışmanın da etkenlerinden birisi olmuştur.

“Ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkar olunamaz” (Mecelle md. 38) cümlesi, bir fıkıh kaidesidir. Zaman içerisinde hükümlerinde değişebileceğini anlatır. Ancak bu değişim alanı ve sınırları bellidir. Modern dünyada da hızlı bir değişim olmakta ve bu da yetmemekte yeni değişim talepleri gündeme gelmektedir. Bunun herhangi bir sınırı ve ilkesi de yoktur. Bu çalışmada sözü edilmeye çalışılan üç kavram bize bu hususta yol gösterecek tarzdadır. Şöyle ki, ilim ana kaynakları ile birlikte bizim hareket noktamızı oluşturacaktır. Bu anlayış içerisinde ana kaynakların tahrip ve tazyifi mümkün değildir. Aksi durum bizim Müslümanlığımıza hâlel getirecektir.

Kaynaklardan elde edilen bilgiler tekrar edildikçe tecrübe oluşacaktır. Tecrübe bizim bireysel ya da toplumsal olarak ortak aklımızdır. Burada bir değişim olabilir. Ancak bu değişim yeni tecrübeler edindikçe meydana gelir. Bu ise yavaş ilerleyen bir süreçtir. Dolayısıyla toplumun temel taşlarının ani sarsılmalarına karşı da bir kalmandır.

İlmin, sanat ve estetiğe dönüştüğü fen alanı ise daha çok bireysel tecrübe yoluyla geliştiğinden her zaman yenilenmeye ve yeni üretilmeye açık bir alandır. Bu yönüyle ilim, fen ve tecrübe birbirini besleyen ve birbirinden beslenen toplum için önemli üç kavram olmakla birlikte, fen kavramı zanniyat yönü ağır basması bakımından diğer ikisinden ayrılmaktadır.

Burada ele alınan kavramlar sadece konuya örneklem olsun diye seçilmişlerdir. Asıl amaç bunları bütün boyutları ile incelemek ve yeni öneriler sunmak değildir. Belki burada asıl vurgulanmak istenen şey, modern insanın zihin karışıklığının giderilebilmesi için, eğitim sistemimiz insan yetiştirmede geleneksel değerlerin kavram dünyasından ve tasvirden ziyade tanım odaklı açıklama geleneğinden yeniden faydalanarak, anlam ve kavram dünyamızı zenginleştirmesine dikkat çekmektir.

Kaynakça

- Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl; *el-Furûku'l-Lugaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, Daru'l-İlm ve's-Sekâfe, Kahire 1997.
- Attas, Seyyid Muhammed Nakib; *İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- Buğâ, Muhammed Hasan Mustafa, *Der'u'l-Mefsedeti fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Dimeşk, 1997.
- Cevizci, Ahmet; *Eğitim Felsefesi*, Say Yay., İstanbul 2012.
- Cevizci, Ahmet; *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 1999.
- Doğan, D. Mehmet; *Büyük Türkçe Sözlük*, Yeni Şafak Gazetesi Yay., İstanbul 1996.
- Fazlur Rahman, *İslam*, (trc: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), Selçuk Yayınları, Ankara 1992.
- Gazzâlî, Muhammed, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1997.
- Gazzâlî, Muhammed, *İhyau Ulûmi'd-Dîn*, trc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul 1989.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *Şifâu'l-Ğalîl*, Bağdad, 1971.
- Guénon, Rene, *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri*, trc. Mahmut Kanık, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şûûni'l-İslâmiyye, Kuveyt (ty.).
- Heyet, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1986.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sâdır, Beyrut 1990.
- İnal, Kemal, *Eğitim ve İdeoloji*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008.
- İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavaidü'l-Ahkâm*, Müessetü'r-Reyyân, Beyrut 1990.

- Kutluer, İlhan, “İslam”, *DİA*, XXIII, 23-26, İstanbul 2001.
- Kutluer, İlhan; “İlim”, *DİA*, XXII, 109-114, İstanbul 2000.
- Küçük, Hasan, *Antik Çağdan Günümüze Sistematik Felsefe Tarihi*, Dersaadet Yayınevi, İstanbul 1985.
- Özyılmaz, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Ragıb el-İsfehânî, *Müfredât*, Dâru’l-Kalem, Dımeşk 1992.
- Tehânevî, Muhammed b. A’la b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâti’l-Fünûn*, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1996.
- Topal, Şevket, *İslam Hukuk Düşüncesinde Seddi Zerai*, Ahenk Yay., Van 2007.
- Tozlu, Necmettin, *Eğitim Felsefesi*, MEB Yayınları, Ankara 2003.

